

ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਭਗਵਾਨ ਪਾਰਸ਼ਵਨਾਥ ਤੇ ਮਹਾਵੀਰ ਸਵਾਮੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੁਧਰਮਾ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਮੂੰਹ ਜੁਬਾਨੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਆਗਮ ਸੁਣਾ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਸਿਲਸਿਲਾ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਭਗਵਾਨ ਨਿਰਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਸੰਮਤ 1000 ਤੱਕ ਸੂਤਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਕਿ ਆਗਮਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧੀ ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਸੰਮੇਲਨ ਨਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ।

ਪਹਿਲੀ ਵਾਚਨਾ

ਜੈਨ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਜੈਨ ਆਗਮਾਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਦਾ ਕੰਮ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸਮੇਂ ਪੰਜ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਮਹਾਵੀਰ ਨਿਰਵਾਨ ਸੰਮਤ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਸਦੀ (160 ਬੀ.ਸੀ.) ਵਿਚ ਹੋਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਚਾਰਿਆ ਭੱਦਰਵਾਹੂ ਸਵਾਮੀ ਨੇਪਾਲ ਵਿਚ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਲੋਕ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਮਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭੋਜਨ ਮਿਲਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਅਕਾਲ 12 ਸਾਲ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਧੂ ਮਗਧ ਦੀ ਰਾਜਾਧਾਨੀ ਪਾਟਲੀ ਪੁੱਤਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 11 ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ। 12ਵਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਵਾਦ ਅੰਗ ਸਭ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਭੱਦਰਬਾਹੂ ਸਵਾਮੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਥੂਲ ਭੱਦਰ ਨੇਪਾਲ 12

ਅੰਗ ਸਿੱਖਣ ਗਏ ਜੋ ਕਿ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਮਹਾਵੀਰ ਸੰਮਤ 170 ਵਿਚ ਭੱਦਰਬਾਹੂ ਸਵਾਮੀ ਦਾ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਭਾ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਯਾਦ ਸੀ ਵੁਹ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਆਗਮਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਭਿਕਸ਼ੂ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਨੇ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਵਜੋਂ ਜੈਨੀਆਂ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੰਪਰਦਾਇ ਸ਼ਵੇਤਾਂਬਰ ਤੇ ਦਿਗੰਬਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ।

ਦੂਸਰੀ ਵਾਚਨਾ

ਈਸਾ ਦੀ 2 ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਖਾਰਵੇਲ ਕਲਿੰਗ ਰਾਜ ਦਾ ਸਮਰਾਟ ਬਣਿਆ। ਉਹ ਇਕ ਜੈਨ ਸਮਰਾਟ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਗਮਾਂ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਦਾ ਖੰਡ ਗਿਰੀ ਤੇ ਉਦੈ ਗਿਰੀ ਦੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿਚ ਖੁਦੇ ਸ਼ਿਲਾ ਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੈਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਤੀਸਰੀ ਵਾਚਨਾ

ਮਹਾਵੀਰ ਸੰਮਤ 827-840 ਦੇ ਕਰੀਬ ਜੈਨ ਸੰਘ ਮਥੁਰਾ ਵਿਖੇ ਇਕੱਠਾ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰੀ ਅਕਾਲ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਸਾਧੂ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਬਾਕੀ ਸਾਧੂ ਕਾਫੀ ਕੁਝ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਅਚਾਰਿਆ ਸਕੰਦਲ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਇਕ ਵਾਰ ਆਗਮਾਂ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਫਿਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਥੁਰੀ ਵਾਚਨਾ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਚੌਥੀ ਵਾਚਨਾ

ਮਹਾਵੀਰ ਸੰਮਤ 827-840 ਸਮੇਂ ਹੀ ਵੱਲਭੀ (ਗੁਜਰਾਤ) ਵਿਖੇ ਆਚਾਰਿਆ ਨਾਗਾ ਅਰੁਜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਇਕ ਵਾਚਨਾ ਫਿਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਉਸ ਸੇਮ ਕਾਫੀ ਕੁਝ ਸਾਧੂ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਪੰਜਵੀਂ ਵਾਚਨਾ

980 ਜਾਂ 993 ਮਹਾਵੀਰ ਸੰਮਤ ਸਮੇਂ ਵੱਲਭੀ ਵਿਖੇ ਸ਼੍ਰਮਣ ਸੰਘ ਆਚਾਰਿਆ ਦੇਵਾ ਰਿਧੀਗਣੀ ਸ਼ਮਾ ਸ਼੍ਰਮਣ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਇਕੱਠ ਹੋਇਆ। ਸਾਰੇ ਆਗਮਾਂ ਨੂੰ ਤਾੜ ਪੱਤਰ ਤੇ ਲਿਖ ਕੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਉਸੇ ਵਾਚਨਾ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਆਗਮ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਸੰਗੀਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਅਨੇਕਾਂ ਆਚਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ, ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼, ਤੇਲਗੂ, ਕੰਨਡ, ਰਾਜਸਥਾਨੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਆਗਮ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਟੀਕੇ, ਟੱਬਾ, ਨਿਉਕਤੀਆਂ, ਚੂਰਨੀਆਂ, ਭਾਸ਼ਯ ਤੇ ਅਵਚੂਰਨੀਆਂ ਭਾਰੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਅੱਜ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਵੇਤਾਂਬਰ ਜੈਨ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਗਮਾਂ
ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ

ਸ੍ਰੀ ਨੰਦੀ ਸੂਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਆਗਮਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਆਵਸ਼ਕ 6 ਹਨ :

- (1) ਸਮਾਇਕ (2) ਚਤੁਰਵਿਸ਼ਤਵ (3) ਬੰਦਨ (4) ਪ੍ਰਤਿਕ੍ਰਮਨ
(5) ਕਾਯੋਤਸਰਗ (6) ਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ।

ਉਤਕਾਲਿਕ 29 ਹਨ :

- (1) ਦਸ਼ਵੈਕਾਲਿਕ (2) ਕਲਪਾਕਲਪ (3) ਚੂਲਕਲਪ (4)
ਮਹਾਕਲਪ (5) ਐਪਪਾਤਿਕ (6) ਰਾਜਪ੍ਰਸ਼ਨੀਆ (7) ਜੀਵਾਭਿਗਮ
(8) ਪ੍ਰਗਿਆਪਨਾ (9) ਮਹਾਪ੍ਰਗਿਆਪਨਾ (10) ਪ੍ਰਮਾਦਾਪ੍ਰਮਾਦ
(11) ਨੰਦੀ (12) ਅਨੁਯੋਗਦਵਾਰ (13) ਦਵਿੰਦਰ ਸੱਤਵ (14)
ਤੰਦੁਲਵਿਚਾਰਕ (15) ਚੰਦਰ ਵਿੰਦਿਆ (16) ਸੂਰਯਪ੍ਰਗਿਆਪਤੀ
(17) ਪੋਰਸ਼ੀਮੰਡਲ (18) ਮੰਡਲ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ (19) ਵਿੰਦਿਆ ਚਰਨ
ਨਿਸ਼ਚੈ (20) ਗਣੀ ਵਿੰਦਿਆ (21) ਧਿਆਨ ਵਿਭਕਤੀ (22) ਮਰਨ
ਵਿਭਕਤੀ (23) ਆਤਮ ਵਿਸ਼ੁੱਧੀ (24) ਵੀਤਰਾਗ ਸ਼ਰੁਤ (25)
ਸਰਲੇਖਣਾ ਸ਼ਰੁਤ (26) ਵਿਹਾਰ ਕਲਪ (27) ਚਰਨ ਵਿਧੀ (28)
ਆਤੁਰਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ (29) ਮਹਾਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ

ਕਾਲਿਕ ਸੂਤਰ

- (1) ਉੱਤਰਾਧਿਐਨ (2) ਦਸ਼ਾਸ਼ਰੁਤ ਸਕੰਧ (3) ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਹਤ
ਕਲਪ (4) ਵਿਵਹਾਰ (5) ਨਸ਼ੀਥ (6) ਮਹਾਨਸ਼ੀਥ (7) ਰਿਸ਼ੀ
ਭਾਸ਼ੀਤ (8) ਜੰਬੂ ਦੀਪ ਪ੍ਰਗਿਆਪਤੀ (9) ਦੀਪਸਾਗਰ ਪ੍ਰਗਿਆਪਤੀ
(10) ਚੰਦਰ ਪ੍ਰਗਿਆਪਤੀ (11) ਲਘੁਵਿਮਾਨ ਪ੍ਰਵਿਭੱਕਤੀ (12)
ਮਹਾਵਿਮਾਨ (13) ਅੰਗ ਚੂਲਿਕਾ (14) ਵਰਗ ਚੂਲਿਕਾ (15)

ਵਿਆਖਿਆ ਚੂਲਿਕਾ (16) ਅਰੁਣੋਪਪਾਤ (17) ਵਰੁਣੋਪਪਾਤ (18)
ਗੁਡੋਪਪਾਤ (19) ਧਰਨੋਪਪਾਤ (20) ਵੇਸ਼ਰਮਨੋਪਪਾਤ
(21) ਵੇਲੰਧਰੋਪਪਾਤ (22) ਦੇਵਿੰਦਰੋਪਪਾਤ (23) ਉਥਾਨ ਸ਼ਰੁਤ
(24) ਸਮੁਥਾਨ ਸ਼ਰੁਤ (25) ਨਾਗ ਪ੍ਰਗਿਆਪਨਿਕਾ (26) ਨਿਰਯਵਾਲਿਕਾ
(27) ਕਲਪਾਵਤਸਿਕਾ (28) ਪੁਸ਼ਪਿਤਾ (29) ਪੁਸ਼ਪ ਚੂਲਿਕਾ (30)
ਵਿਸ਼ਨੀ ਦਸ਼ਾ (31) ਆਸ਼ੀਵਿਸ਼ ਭਾਵਨਾ (32) ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਵਿਸ਼ ਭਾਵਨਾ
(33) ਸੁਪਨ ਭਾਵਨਾ (34) ਮਹਾਸੁਪਨ ਭਾਵਨਾ (35) ਤੇਜੋਨਿਸਰਗ।

ਇਹ ਸੂਤਰ ਜੋ ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦੇ ਆਖਿਰੀ ਪੱਖ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਾਲਿਕ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅੰਗ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟ 12 ਹਨ :

(1) ਅਚਾਰਾਂਗ (2) ਸੂਤਰ ਕ੍ਰਿਤਾਂਗ (3) ਸਥਾਨਾਂਗ (4)
ਸਮਵਾਯਾਂਗ (5) ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਗਿਆਪਤੀ (6) ਗਿਆਤਾ ਧਰਮ
ਕਥਾਂਗ (7) ਉਪਾਸਕ ਦਸ਼ਾਂਗ (8) ਅੰਤਕ੍ਰਿਤਦਸ਼ਾਂਗ (9) ਅਨੁਤਰ
ਐਪਪਾਤਿਕ (10) ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਆਕਰਣ (11) ਵਿਪਾਕ (12)
ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਵਾਦ।

ਦਿਗੰਬਰ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਗਮਾਂ ਦਾ
ਵਰਗੀਕਰਨ

ਸ਼੍ਰੀ ਤੱਤਵਾਰਥ ਸੂਤਰ (1-20) ਸ਼ਰੁਤ ਸਾਗਰ ਵਿਰਤੀ
ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਆਰਾਮ

ਅੰਗ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟ

1. ਆਚਾਰ
2. ਸੁਤਰਕ੍ਰਿਤ
3. ਸਥਾਨ
4. ਸਮਵਾਯ
5. ਵਿਅਕਿਅ ਪ੍ਰਗਿਪਤੀ
6. ਗਿਆਤਾ ਧਰਮ ਕਥਾਂਗ
7. ਉਪਾਸ਼ਕ ਦਸ਼ਾਂਗ
8. ਅੰਤਕ੍ਰਿਤ ਦਸ਼ਾ
9. ਅਨੁਤਪੋਪਾਤਿਕ ਦਸ਼ਾ
10. ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਆਕਰਨ
11. ਵਿਪਾਕ
12. ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਵਾਦ

ਅੰਗ ਬਾਹਰ

1. ਸਮਾਇਕ
2. ਚਤੁਰਵਿਸ਼ਤਵ
3. ਬੰਦਨਾ
4. ਪ੍ਰਤਿਕ੍ਰਮਨ
5. ਵੈਨਯੀਕ
6. ਕ੍ਰਿਤਿਕਰਮ
7. ਦਸਵੈਕਾਲਿਕ
8. ਉਤਰਾਧਿਐਨ
9. ਕਲਪ ਵਿਵਹਾਰ
10. ਕਲਪਾਕਲਪ
11. ਮਹਾਕਲਪ
12. ਪੁੰਡਰੀਕ
13. ਮਹਾ ਪੁੰਡਰੀਕ
14. ਅਸ਼ੀਤਕਾ

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਵਾਦ

ਪਰਿਕਰਮ ਸੁਤਰ

ਚੰਦਰ ਪ੍ਰਗਿਆਪਤੀ

ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਗਿਆਪਤੀ

ਜੰਬੂਦੀਪ ਪ੍ਰਗਿਆਪਤੀ

ਦੀਪਸਾਗਰ ਪ੍ਰਗਿਆਪਤੀ

ਪ੍ਰਥਮਾਨੁਯੋਗ

1. ਉਤਪਾਦ

2. ਅਗਰਾਏਣੀਏ

3. ਵੀਰਯਾਨੁਪ੍ਰਵਾਦ

4. ਆਸਤੀਨਾਸਤੀਪ੍ਰਵਾਦ

ਪੁਰਵਗਤ ਚੁਲਿਕ

1. ਜਲਗਤਾ

2. ਸਥਲਗਤਾ

3. ਮਾਯਾਗਤਾ

4. ਅਕਾਸ਼ਗਤਾ

- ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਗਿਆਪਤੀ 5. ਗਿਆਨਪ੍ਰਪਾਦ 5. ਰੂਪਗਤਾ
6. ਸਤਯਪ੍ਰਵਾਦ
 7. ਆਤਮ ਪ੍ਰਵਾਦ
 8. ਕਰਮ ਪ੍ਰਵਾਦ
 9. ਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ ਪ੍ਰਵਾਦ
 10. ਵਿਦਿਆਨੁ ਪ੍ਰਵਾਦ
 11. ਕਲਿਆਣ
 12. ਪ੍ਰਾਣਾਵਾਯ
 13. ਕ੍ਰਿਆਵਿਸ਼ਾਲ
 14. ਲੋਕਬੰਦੂਸਾਰ

ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਦੋਹੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਿਰਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦਾ ਅਸਲ ਸਾਹਿਤ ਨਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਦ ਅਸੀਂ ਦੋਹੇ ਫਿਰਕਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੱਤਭੇਦ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਆਗਮ ਦਾ ਨਸ਼ਟ ਹੋਣਾ ਦਿਗੰਬਰ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ

ਦਿਗੰਬਰ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਜ ਕੱਲ ਕੋਈ ਆਗਮ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਨਿਰਵਾਨ ਤੋਂ 62 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਕੇਵ ਗਿਆਨੀ (ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ) ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ। ਆਖਿਰੀ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨੀ ਸ੍ਰੀ ਜੰਬੂ ਸਵਾਮੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ 100 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਸ਼ਰੁਤ ਕੇਵਲੀ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਆਖਿਰੀ

ਕੇਵਲੀ ਭੱਦਰਵਾਹੂ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ 183 ਸਾਲ ਬਾਅਦ 10 ਪੂਰਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਵੀ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਖਿਰੀ ਪੂਰਵਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਸੁਧਰਮਾਂ ਜਾਂ ਧਰਸੇਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ 220 ਸਾਲ ਬਾਅਦ 11 ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ। ਆਖਿਰੀ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਕੰਸ ਅਚਾਰਿਆ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ 118 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਆਚਾਰੰਗ ਸੂਤਰ ਦੇ ਆਖਿਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੋਹ ਆਚਾਰਿਆ ਸਮੇਂ ਸਾਰਾ ਆਗਮ ਸਾਹਿਤ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ (62+100+183+220+118-683) ਮਹਾਵੀਰ ਨਿਰਵਾਨ ਦੀ 7 ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਸਾਹਿਤ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਵਾਦਕ ਨਾਮਕ ਅੰਗ ਦੇ ਕੁਝ ਅੰਸ਼ ਆਚਾਰਿਆ ਧਰ ਸੇਨ ਨੂੰ ਯਾਦ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿੱਪੀਬੱਧ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚੇਗਾ। ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਗਿਰਨਾਰ ਪਰਬਤ ਦੀ ਚੰਦਰ ਗਿਰੀ ਗਬਫ਼ਾ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਚੋਲੇ ਪੁਸ਼ਪ ਦੇਵ ਅਤੇ ਭੂਤਵਲੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਲਿਖਾਇਆ ਜੋ ਕਿ ਮਹਾਬੰਧ ਨਾਉਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮਹਾਬੰਧ ਸ਼ਟਖੰਡ ਆਗਮ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਦਿਗੰਬਰ ਫਿਰਕੇ ਵਾਲੇ ਤਤਵਾਰਥ ਸੂਤਰ, ਕਸ਼ਾਏ ਪਾਹੁੜ, ਗੋਮਟਸਾਰ, ਪ੍ਰਵਚਨਸਾਰ, ਨਿਅਮਸਾਰ, ਵਸੁਨੰਦੀ, ਮੁਰਾਵਕਾਚਾਰ, ਤਿਲੋਯ ਪ੍ਰਣਤੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਆਗਮਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਟੀਕਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਤਤਵਾਰਥ ਸੂਤਰ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਟੀਕਾ ਤਤਵਾਰਥ ਰਾਜਵਾਰਤਿਕ ਹੈ। ਦਿਗੰਬਰ ਫਿਰਕਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਤੇ ਨਯ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ

(xxiv)

ਬਹੁਤ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਦਿਗੰਬਰ ਸੰਪਰਦਾਏ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪੁਰਾਨ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਦਿਗੰਬਰ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਆਚਾਰਿਆ ਉਮਾਸਵਾਤੀ, ਅੰਕਲਕ, ਵਿੱਦਿਆਨੰਦੀ, ਕੁੰਦਕੁੰਦ, ਸਮੱਤਭਦਰ, ਵਸੁਨੰਦੀ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ।

ਸ਼ਵੇਤਾਂਬਰ ਜੈਨ ਪਰੰਪਰਾ

ਸ਼ਵੇਤਾਂਬਰ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜੰਬੂ ਸਵਾਮੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਆਚਾਰਿਆ ਸਥੂਲਭੱਦਰ (ਮਹਾਵੀਰ ਸੰਮਤ 170-205) ਤੱਕ 14 ਪੂਰਵਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਸਨ, ਵਿਜੈ ਸੁਰੀ ਤੱਕ 10 ਪੂਰਵਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਸਨ। ਆਰੀਆ ਰਕਸ਼ਿਤ (ਮਹਾਵੀਰ ਸੰਮਤ 597) 9.5 ਪੂਰਵਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿੱਸ਼ ਪੁਸਯਮਿੱਤਰ 9 ਪੂਰਵਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਸਨ। 8-7-6 ਪੂਰਵਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵਰਨਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਚਾਰਾਂਗ ਸੂਤਰ ਦਾ ਮਹਾਪ੍ਰਗਿਆ ਨਾਮ ਅਧਿਐਨ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਸਾਰਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਗਿਆਤਾ ਧਰਮ ਕਥਾਂਗ ਸੂਤਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਵਾਅਰਧਗਣੀ ਸ਼ਮਾ ਸ਼੍ਰਮਣ ਦੀ ਪੂਰਵਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਉਹੀ ਆਚਾਰਿਆ

ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੀ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਹੇਠ ਆਗਮ ਸਾਹਿਤ ਲਿੱਪੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਨਿਰਵਾਨ ਤੋਂ 1000 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਕੋਈ ਵੀ ਪੂਰਵਾਂ ਦਾ ਜਾਣਕਾਰ ਨਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਆਗਮ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਕਾਫੀ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ।

ਆਗਮਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਬਾਰੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮੱਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ। ਪਰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਆਗਮ ਤਿੰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

- (1) 84 ਆਗਮ
- (2) 45 ਆਗਮ
- (3) 32 ਆਗਮ

84 ਆਗਮ

- (1) ਦਸ਼ਵੈਕਾਲਿਕ (2) ਕਲਪਾਕਲਪ (3) ਸੂਲਕਲਪ (4) ਮਹਾਕਲਪ (5) ਐਪਪਾਤਿਕ (6) ਰਾਜਪ੍ਰਸ਼ਨੀਆ (7) ਜੀਵਾਭਿਗਮ (8) ਪ੍ਰਗਿਆਪਨਾ (9) ਮਹਾਪ੍ਰਗਿਆਪਨਾ (10) ਪ੍ਰਮਾਦਾਪ੍ਰਮਾਦ (11) ਨੰਦੀ (12) ਅਨੁਯੋਗਦਵਾਰ (13) ਦਵਿੰਦਰ ਸੱਤਵ (14) ਤੰਦੁਲਵਿਚਾਰਕ (15) ਚੰਦਰ ਵਿੱਦਿਆ (16) ਸੂਰਯਪ੍ਰਗਿਆਪਤੀ (17) ਪੋਰਸ਼ੀਮੰਡਲ (18) ਮੰਡਲ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ (19) ਵਿੱਦਿਆ ਚਰਨ ਵਿਨਸ਼ਚੈ (20) ਗਣੀ ਵਿੱਦਿਆ (21) ਧਿਆਨ ਵਿਭਕਤੀ (22) ਮਰਨ ਵਿਭਕਤੀ (23) ਆਤਮ ਵਿਸ਼ੁੱਧੀ (24) ਵੀਤਰਾਗ ਸ਼ਰੁਤ (25) ਸਰਲੇਖਣਾ ਸ਼ਰੁਤ (26) ਵਿਹਾਰ ਕਲਪ (27) ਚਰਨ ਵਿਧੀ (28) ਆਤੁਰਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ (29) ਮਹਾਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ

ਕਾਲਿਕ

- (1) ਉੱਤਰਾਧਿਐਨ (2) ਦਸ਼ਾਸ਼ਰੁਤ ਸਕੰਧ (3) ਬ੍ਰਿਹਤ ਕਲਪ (4) ਵਿਵਹਾਰ (5) ਨਸ਼ੀਥ (6) ਮਹਾਨਸ਼ੀਥ (7) ਰਿਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ੀਤ (8) ਜੰਬੂ ਦੀਪ (9) ਦੀਪਸਾਗਰ ਪ੍ਰਗਿਆਪਤੀ (10) ਚੰਦਰ ਪ੍ਰਗਿਆਪਤੀ (11) ਲਘੁਵਿਮਾਨ ਪ੍ਰਵਿਭੱਕਤੀ (12) ਮਹਾਵਿਮਾਨ (13) ਅੰਗ ਚੂਲਿਕਾ (14) ਵਰਗ ਚੂਲਿਕਾ (15) ਵਿਵਾਹ ਚੂਲਿਕਾ (16) ਅਰੁਣੋਪਪਾਤ (17) ਵਰੁਣੋਪਪਾਤ (18) ਗਰੁੜੋਪਪਾਤ (19) ਧਰਨੋਪਪਾਤ (20) ਵੈਸ਼ਰਮਨੋਪਪਾਤ (21) ਵੈਲੰਧਰੋਪਪਾਤ (22) ਦੇਵਿੰਦਰੋਪਪਾਤ (23) ਉਥਾਨ ਸ਼ਰੁਤ (24) ਸਮੁਥਾਨ ਸ਼ਰੁਤ (25) ਨਾਗ ਪ੍ਰਗਿਆਪਨਿਕਾ (26) ਕਲਪਾਵਤਸਿਕਾ (28) ਪੁਸ਼ਪਿਤਾ (29) ਪੁਸ਼ਪ ਚੂਲਿਕਾ (30) ਵਿਸ਼ਨੀ ਦਸ਼ਾ।

ਅੰਗ

- (1) ਅਚਾਰਾਂਗ (2) ਸੂਤਰ ਕ੍ਰਿਤਾਂਗ (3) ਸਥਾਨਾਂਗ (4) ਸਮਵਾਯਾਂਗ (5) ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਗਿਆਪਤੀ (6) ਗਿਆਤਾ ਧਰਮ ਕਥਾਂਗ (7) ਉਪਾਸਕ ਦਸ਼ਾਂਗ (8) ਅੰਤਕ੍ਰਿਤਦਸ਼ਾਂਗ (9) ਅਨੁਤਰ ਐਪਪਾਤਿਕ (10) ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਆਕਰਣ (11) ਵਿਪਾਕ (12) ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਵਾਦ। (29+30+12=71) (72) ਆਵਸ਼ਕ (73) ਅੰਤਕ੍ਰਿਤ ਦਸ਼ਾ (74) ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਆਕਰਣ (75) ਅਨੁਤਰੋਪਪਾਤਿਕ ਦਸ਼ਾ (76) ਬੰਧ ਦਸ਼ਾ (77) ਦਿਵੀਗ੍ਰਥਿ ਦਸ਼ਾ (78) ਦੀਰਘ ਦਸ਼ਾ (79) ਸੁਪਨ ਭਾਵਲਾ (80) ਚਾਰਨ ਭਾਵਨਾ (81) ਤੇਜੋਨਿਗਰਗ (82) ਆਸੀਵਿਸ਼ ਭਾਵਨਾ (83) ਦਰਿਸ਼ਟੀਵਿਸ਼ ਭਾਵਨਾ (84) 55 ਅਧਿਐਨ ਕਲਿਆਣ

ਫਲ ਵਿਪਾਕ ਤੇ 55 ਅਧਿਐਨ ਪਾਪ ਫਲ ਵਿਪਾਕ।

ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ 45 ਆਗਮ ਸ਼ਵੇਤਾਂਬਰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਕ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :

(1) 11 ਅੰਗ

(2) 12 ਉਪਾਂਗ

(3) 06 ਛੇਦ ਸੂਤਰ

(1) ਨਸ਼ੀਥ (2) ਮਹਾਨਸ਼ੀਥ (3) ਵਿਵਹਾਰ (4) ਦਸ਼ਾਸ਼ਰੁਤ ਸਕੰਧ (5) ਬ੍ਰਿਹਤ ਕਲਪ (6) ਪੰਚਕਲਪ।

(4) 6 ਮੂਲ ਸੂਤਰ

(1) ਉਤਰਾਧਿਐਨ (2) ਆਵਸ਼ਕ (3) ਦਸ਼ਵੈਕਾਲਿਕ (4) ਪਿੰਡਨਿਯੁਕਤੀ (5) ਨੰਦੀ (6) ਅਨੁਯੋਗ ਦਵਾਰ।

(5) 10 ਪਰਿਕਿਰਨਕ

(1) ਚਤੁਸ਼ਰਨ (2) ਆਤੁਰ ਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ (3) ਮਹਾਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ (4) ਸੰਸਤਾਰਕ (5) ਭਕਤ ਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ (6) ਚੰਦਰ ਕਵੈਦਿਯਕ (7) ਦਵੇਂਦਰ ਸਤਵ (8) ਗਣੀ ਵਿੱਦਿਆ (9) ਮਹਾ ਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ (10) ਵੀਰਸਤਵ।

ਸ਼ਵੇਤਾਂਬਰ ਸਥਾਨਕ ਵਾਸੀ ਤੇਰਾ ਪੰਥੀ ਇਹ ਸਿਰਫ 32 ਆਗਮਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 11 ਅੰਗ, 12 ਉਪਾਂਗ, 4 ਮੂਲ ਸੂਤਰ (ਆਵਸ਼ਕ, ਪਿੰਡ ਨਿਯੁਕਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ), 5 ਛੇਦ ਸੂਤਰ (ਪੰਚਕਲਪ ਸੂਤਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ) ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ 10 ਪ੍ਰਕਿਰਨਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ।

ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਦੂਸਰੇ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਅਸਰ :

ਅੱਜ ਕੱਲ ਉਪਨਿਸ਼ਧਾਂ ਦਾ ਅਵੇਦਿਕ ਹਿੱਸਾ, ਗੀਤਾ, ਮਹਾਭਾਰਤ, ਸਾਖਯ ਦਰਸ਼ਨ ਉਪਰ ਸ਼੍ਰਮਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀ ਛਾਪ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਸ਼੍ਰੀ ਉਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ ਦੀਆਂ ਕਈਆਂ ਗਾਥਾਵਾਂ ਗੀਤਾ, ਮਹਾਭਾਰਤ ਤੇ ਬੋਧੀ ਗਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਨਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਫੇਰ ਨਾਲ ਮਹਾਭਾਰਤ ਤੇ ਬੋਧੀ ਗਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼੍ਰਮਣ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਧਿਆਨ, ਤਪੱਸਿਆ, ਵਰਤ ਆਦਿ ਦੀ ਮਹਾਨ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਇਸੇ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਆਖਰੀ ਕੜੀ ਸਨ। ਉਹ ਸੰਸਥਾਪਕ ਨਹੀਂ ਸ਼੍ਰਮਣ ਪਰੰਪਰਾ ਭਾਰਦ ਦੀ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਚੱਲੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਯੱਗ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ ਜਾਤ ਪਾਤ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਵਰਨ ਆਸ਼ਰਮ ਲਈ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਵੇਦਾਂ ਵਿਚ ਵਰਨਣ ਕੀਤੇ ਅਸੁਰਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਇਸੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ।

ਇਸ ਅਨੁਵਾਦ ਬਾਰੇ

ਇਸ ਅਨੁਵਾਦ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਕੀ ਲਿਖੀਏ ? ਸੂਝਵਾਨ ਪਾਠਕ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਨੁਵਾਦਕ ਨੇ ਕਿੰਨੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਭਾਗ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਰ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਦੂਸਰੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਗਾਥਾ ਦਾ ਅਰਥ

ਹੈ। ਹਰ ਗਾਥਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਟਿੱਪਣੀ, ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਟਿੱਪਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗਾਥਾ ਦਾ ਦੂਸਰੇ ਭਾਰਤੀ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕੇ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੀ ਉੱਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਥਾਂ ਹੈ। ਮੂਲ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਪਾਠ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਲਿੱਪੀਅੰਤਰ ਕਰਕੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਆਕਾਰ ਵਧਾਉਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਹਰ ਗਾਥਾ ਦਾ ਨੰਬਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੀ ਉੱਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਤਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ ਸ਼੍ਰੀ ਉੱਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ ਦਾ ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਣ।

ਦੂਸਰਾ ਐਡੀਸ਼ਨ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਐਡੀਸ਼ਨ ਸੰਨ 1976 ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦੀ ਮੰਗ ਸੀ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਇਸ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਕੇ ਇਸ ਐਡੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਸ਼੍ਰੀ ਚਰਨਜੀਤ, ਓਮੇਗਾ ਕੰਪਿਊਟਰ, ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਜੈਨ, ਰਵਿੰਦਰ ਜੈਨ,

ਟਿੱਪਣੀਆਂ

- (1) ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਾਰੇ ਦਵਾਰ ਗਾਥਾ 731-33
- (2) ਰਿਗਵੇਦ 10/11/36/2
ਸ਼੍ਰੀਮਦ ਭਾਗਵਤ ਤੋਠੋਓ3/20
- (3) ਬ੍ਰਹਦਾਰ ਨਕ ਉਪਨਿਸ਼ਧ 4/3/22
- (4) ਬਾਲਕਾਂਡ ਸਰਗ 14/22
- (5) ਰਿਗਵੇਦ 10/9/102/6
- (6) ਅਥਰਵਵੇਦ ਸਾਯਨ ਭਾਸ਼ਯ 15/1/1/1
- (7) ਰਿਗਵੇਦ 1/24/140/1-2/4/33/15-5/2/28-4/6/1/1/8,-
6/2/19/11, 10/12/166/11
- (8) ਰਿਗਵੇਦ 2/4/33/10
- (9) ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਪੁਰਾ 3/17/18
ਪਦਮ ਪੁਰਾਨ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਖੰਡ ਅਧਿਆਏ 13/170-410
ਮਤਸਯ ਪੁਰਾਨ 24/43-49
ਦੇਵੀ ਭਾਗਵਤ 4/13/54-57
- (10) ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਪੁਰਾਨ 3/18/12-13-14-3/18/27
3/18/25-3/18/28-29-3/18/8-11
- (11) (ੳ) ਵਾਯੂ ਪੁਰਾਣ ਪੂਰਵ ਅਰਧ 33/50
(ਅ) ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਪੁਰਾਣ ਪੂਰਵ ਅਰਧ ਅਨੁਸ਼ਪਾਦ 14/60
- (12) ਮਹਾਭਾਰਤ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੂਰਵ ਮੋਕਸ਼ ਧਰਮ ਅਧਿਆਏ 263/20
- (13) ਜੈ:ਸ:ਈ:ਪੁ: ਪੰਨਾ 108

(14) ਦੀਰਘ ਨਿਕਾਏ 1/1 (5-15) 1/2 (21)

(15) ਥੇਰ ਗਾਥਾ (1-20)

(16) ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਭਾਗ - 1 ਪੰਨਾ 2/24-25

ਸ੍ਰੀ ਉੱਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ ਸਤੁਤੀ

(ਆਚਾਰਿਆ ਭੱਦਰਵਾਹੁ ਸਵਾਮੀ)

“ਜੋ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੋੜ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਛੇਤੀ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਚੱਕਰ ਘੱਟ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਉੱਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ ਦੇ 36 ਅਧਿਐਨਾਂ ਦਾ ਸੱਚੇ ਹਿਰਦੇ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਗੋੜ ਬਾਕੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਜੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੈੜੇ ਕਰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਅਸੁਭ ਵਿਚਾਰ ਹਨ, ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਉੱਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੇ ਅਯੋਗ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਨੇਂਦਰ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਰਾਹੀਂ ਫੁਰਮਾਏ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਇਸ ਉੱਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ ਦੇ ਅਧਿਐਨਾਂ ਦਾ ਵਿਧੀ ਪੂਰਵਕ ਤਪ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂਆਂ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।”

(ਸ੍ਰੀ ਉੱਤਰਾਧਿਐਨ ਨਿਰਯੁਕਤੀ)